

Előszó az Egyesült Államok politikájával foglalkozó tematikus számhoz

Preface to the Thematic Issue on U.S. Politics

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.4.1

A *Time Life* tulajdonosa és kiadója, Henry Robinson Luce híressé vált szavai szerint az 1940-es években elérkezett az Egyesült Államok évszázada, amikor is a második világháború végzetesen meggyengítette az összes potenciális vetélytársát, és a győztes Szovjetunió is mindössze katonai paritást tudott elérni jó negyedszázaddal később, míg a hatalom egyéb dimenzióiban lemaradt Amerika mögött. Az Egyesült Államok globális primátusa még nyilvánvalóbbá vált a Szovjetunió felbomlása után, az ún. „unipoláris pillanatban”, amikor Peking még csak elindult azon az úton, amely végül a 21. század elejére Washington versenytársává tette – ám szintén csak a hatalom egyetlen területén: a gazdaság terén. Némileg sarkosan fogalmazva: az Egyesült Államoknak 1945 után mindig csak ún. egydimenziós vetélytársakkal kellett szembenézni, miközben az amerikai globális primátus többdimenziós hatalmi struktúrára épül.

Ez önmagában még a klasszikus „szükséges, de nem elégséges” feltételnek tesz eleget: a primátushoz elengedhetetlenül szükség van a politikai, gazdasági és katonai szövetségi rendszerekre. Washington az utóbbi évtizedekben maga mögött tudhatta a regionális hatalmak többségének a támogatását, továbbá egy sor kisebb országét is, miközben a vetélytársai szövetségi rendszere sokkal szerényebb méretű volt, sőt sokszor inkább terhet jelentettek számukra, s nem hozzájárulást – például a Szovjetunió nemzetközi befolyásához. Másfelől rendkívül lényeges ebben a tekintetben, hogy a formális és informális szövetségeseken túl a világ államainak a többsége hallgatólagosan elfogadta – és elfogadja napjainkban is – az Egyesült Államok kitüntetett helyzetét: az amerikai primátus legitimitása az elfogadáson, s nem az erőszakon múlik. Ez lényegében attól függ, hogy ezek az államok mennyit nyerne Washington „szolgáltató” hatalmától. Példaként meg lehet említeni a nagyrészt az amerikai haderő által nyitva tartott ún. globális közös tereket (tengerek, tengerszorosok, légtér, űr stb.), illetve regionális szinten a gazdaságilag inkább Kínának kiszolgáltatót délkelet-ázsiai térség országait, amelyek azonban biztonságpolitikai téren elsősorban Amerikára támaszkodnak – és a példákat még lehetne sorolni.

Az Egyesült Államok primátusának a „belső”, „saját” tényezői tekintetében szembevetendő a hatalom spektrumának a teljességét lefedő mennyiségi és minőségi fölénye. Az amerikai haderő a nukleáris fegyverek kivételével minden téren a legerősebb a világon. A védelmi kiadása az utána következő tíz-tizenkét

ország együttes mértékénél is magasabb (hivatalos adatok szerint az amerikai védelmi kiadások a GDP 3,5-4 százalékát teszik ki, míg a kínaiaké 1,5%-ot, a valamivel magasabb vásárlóerő-paritáson alapuló GDP esetén). Az amerikai „erőkivetítési képesség” egyedülálló a világon. Ami e területen is az egyik legfontosabb tényező, az a szövetségi rendszer. Az Egyesült Államok a multilaterális NATO-n és a háromoldalú (ausztrál–brit–amerikai) AUKUS-on kívül számos kétoldalú biztonsági megállapodással is rendelkezik (mindenekelőtt a stratégiai fontosságú Kelet-Ázsiában), és olyan informális katonai együttműködésekben is részt vesz, mint a 21. század stratégiaileg legfontosabbnak ítélt térségében létrejött, Ausztrália, az Egyesült Államok, India és Japán alkotta négyoldalú biztonsági párbeszéd, a Quad. Washington nagyjából kétszázötvenezer katonát állomásoztat külföldön, döntően Európában és Kelet-Ázsiában, és hatszáznál is több katonai létesítménnyel rendelkezik a világon. A katonai segélyprogramjain keresztül informálisan és közvetve sok állam orientációját képes még befolyásolni. A katonailag egyes szegmensekben vetélytársának számító Kína és Oroszország legsúlyosabb hátrányai között sorolható fel a gyenge expedíciós képességük, továbbá a szövetségi rendszerük alulfejlettsége – noha a Sanghaji Együttműködési Szervezet igyekszik ez utóbbit kiküszöbölni.

Az Egyesült Államok primátusában a „kemény” katonai hatalom mellett óriási szerepet játszik a gazdasági-pénzügyi túlsúlya mint országé, s mint a jelentős nemzetközi pénzügyi-kereskedelmi szervezetek legbefolyásosabb donorjáé. Igaz, a vásárlóerő-paritáson mért GDP tekintetében Kína már megelőzte, de figyelembe kell venni a kelet-ázsiai ország nagyjából három és félszer nagyobb népességét, valamint azt a tényt, hogy Amerika a gazdaságnak a napjainkban húzóágazatoknak számító szegmenseiben – így az innováció tekintetében – még mindig világelső. Ugyanakkor az amerikai infrastruktúra komoly lemaradásokkal küzd, és egy, az 1950-es években végrehajtott nagyszabású beruházási programhoz hasonló befektetés nélkül a helyzet még romlani is fog.

A második világháború végén létrehozott nemzetközi pénzügyi intézetek (Világbank, Nemzetközi Valutaalap) még mindig megkerülhetetlenek, noha az utóbbi időkben az 1968-ban alapított Ázsiai Fejlesztési Bank mellett megjelent például az Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Bank is. Ezen a téren a leglátványosabb kihívás az amerikai dominanciával szemben az Övezet és Út Kezdeményezés (BRI), közismert nevén a modern Selyemútra vonatkozó elképzelés, amelynek égisze alatt nagyarányú kínai befektetések zajlanak Európától kezdve Afrikán keresztül Latin-Amerikáig. A „nagystratégiában” gondolkodók e kínai törekvésben azt is felfedezni vélik, hogy Peking az amerikai tengeri hatalomról a szárazföldi hatalomra próbálja alternatívaként áthelyezni a nemzetközi kereskedelem súlypontját.

Az amerikai primátus azonban nem csupán látható, hanem „láthatatlan”, de legalábbis kevésbé szem előtt lévő tényezőkön is alapul. Közismert az angolszász országok (az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland) hírszerzési együttműködése, amely gyakorlatilag behálózza az egész világot, és az ürbe telepített elektronikus hírszerzési eszközök terén is menynyiségi és minőségi fölényben van az Egyesült Államok. Napjaink egyik legmeghatározóbb jelensége az ún. hálózatosodás: a gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális hálózatok – köztük is elsősorban a nem kormányzati szervek (NGO-k) – egyre növekvő szerepe a nemzetközi életben, amelyek sokszor a kormányzati szervek jól-rosszul álcázott meghosszabbított „kezei”, meghatározott politikai agendával.

Az Egyesült Államok – tágabb értelemben a Nyugat – primátusát azonban az utóbbi évtizedekben egyre komolyabb kihívások érik. Közhelyszerűen: a hatalom szóródása figyelhető meg az ún. vertikális és horizontális téren is: „vertikálisan” egyre több szereplő jelent meg a nemzetközi életben, míg „horizontálisan” az eltolódás Nyugatról Keletre, illetve Északról Délre következett be.

Az Egyesült Államok (a Nyugat) által a második világháború után létrehozott világrenddel szemben egy alternatív vagy párhuzamos világrend kialakítására irányuló, egyre erősebb kísérletnek lehetünk a szemtanúi. Politikailag ez elsősorban a BRICS-, illetve a melléjük felsorakozó országokhoz kötődik. A legutóbbi dél-afrikai csúcstalálkozón több, főleg a tágabb Közél-Keleten található állam csatlakozott a tömbhöz, köztük olyanok, amelyek évtizedekig az Egyesült Államok legmegbízhatóbb partnerei voltak a térségben (Egyiptom és Szaúd-Arábia). Gazdasági téren az újabb világrend kialakulásának a lehetőségére utal a Nyugatnak a globális GDP-ből való csökkenő részesedése, valamint az arra irányuló kísérletek, hogy a dollárt mint globális tartalékvalutát más pénznemmel váltsák fel, vagy legalábbis csökkentsék annak a domináns helyzetét. Katonailag pedig a Sanghaji Együttműködési Szervezet a világ egy jelentős részén – Oroszországtól a közép-ázsiai államokon át Kelet-Ázsiáig – juthat vezető szerephez, és szoríthatja ki az amerikaiakat.

Összességében: az ún. globális Dél fokozatosan egyre nagyobb befolyásra tesz szert, miközben nem csupán az Egyesült Államok kénytelen elkönyvelni viszonylagos befolyáscsökkenést a világban, de a Nyugat eddigi vezető szerepének a fenntartásában az első számú partnerének számító Európa is látványosan veszít a katonai, a gazdasági és a politikai súlyából is a nemzetközi porondon.

Végül szót kell ejteni a globális amerikai primátusra leselkedő belpolitikai veszélyről is. Az országok kül- és belpolitikájának az egymásra utaltsága a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek az egyik alapvető tézise. Az Egyesült Államok által az utóbbi évtizedekben folytatott aktív és sikeres külpolitika egyik alapfeltételének számító nemzeti egyetértés, úgy tűnik, kezd szétszakadozni. A folyamat már jóval korábban kezdődött, de a 21. század elejétől felgyorsult. A közösen

vallott értékek helyett egyre inkább az ún. identitáspolitika határozza meg az amerikai társadalmat, és a korábban perifériára került – elsősorban baloldali – szélsőségek beszivárogtak a politikai és a szellemi főáramba.

Az Egyesült Államok primátusának az egyik lényeges alkotóeleme a „puha hatalom”, az általa képviselt értékeknek a világ számos más társadalmára gyakorolt vonzereje volt. Erre a hatalmi dimenzióra azonban már egyre kevésbé számíthat Washington. A nemzetközi életben történő relatív hatalomvesztés és az otthoni abszolút értékvesztés az a két tényező, amely a leginkább veszélyezteti az „amerikai évszázad” prolongálását.

Magyarics Tamás